

NAWRÓCENIE PODSTAWĄ BYCIA UCZNIEM CHRYSZTUSA

W historii chrześcijaństwa głoszenie konieczności nawrócenia zawsze stanowiło integralny element orędzia ewangelicznego obecnego w przepowiadaniu Kościoła. We współczesnym kontekście kulturowo-społecznym, naznaczonym sekularyzmem, dyktaturą relatywizmu i ateizmem przybierającym formę neopogaństwa, przypominanie Chrystusowego wezwania do nawrócenia (por. Mk 1,15) może dla wielu ludzi wydawać się „twardą mową” (por. J 6,60)¹. Jednak Kościół nie przestaje konsekwentnie ukazywać nawrócenia jako podstawy bycia uczniem Chrystusa. Dał temu wyraz papież Benedykt XVI, który ogłaszając Rok Wiary stwierdził, że czas ten jest „zachętą do autentycznego i nowego nawrócenia się do Pana, jedyne Zbawiciela świata”². Postawa nawrócenia stanowi aktualne zadanie dla każdego ucznia Chrystusa i całego Kościoła, który obejmuje „w łonie swoim grzeszników” i będąc „świętym i zarazem ciągle potrzebującym oczyszczenia, nieustannie podejmuje pokutę i odnowę”³. Nawrócenie jest zatem istotnym elementem rozwoju życia moralnego i duchowego chrześcijanina. Nie ogranicza się ono tylko do wymiaru negatywnego w sensie „odwrócenia się” od grzechu, ale ma także aspekt pozytywny, będąc „zwróceniem się” ku życiu w Bożej prawdzie i miłości. Z tego względu nawrócenie jest nie tylko podstawą formacji moralnej, ale także programem i streszczeniem całego życia chrześcijańskiego⁴.

---

¹ Por. P. Góralczyk, *Współczesny ateizm – nowe pogaństwo*, Communio 33(2013) nr 1; A. Derdziuk, *Miejsce sakramentu pokuty i pojednania w nowej ewangelizacji*, STV 1(2012), s. 105-109.

² Benedykt XVI, *Porta fidei*, 6.

³ KK 8.

⁴ Por. M. Graczyk, *Udział pokuty i pojednania w formacji chrześcijańskiej*, w: *Ad libertatem in veritate*, P. Morciniec (red.), Opole 1996, s. 211-221.

1. Nawrócenie w Starym Testamencie

Analiza pojęcia nawrócenia w Piśmie Świętym ukazuje, że idea ta należy do głównych wątków biblijnej soteriologii. W sensie zbawczym nawrócenie jest drogą pojednania człowieka z Bogiem. U podstaw biblijnego rozumienia nawrócenia leżą dwie przeciwstawne rzeczywistości: grzech człowieka i miłosierdzie Boga⁵. Historia zbawienia jawi się jako panorama nieustannie powtarzającej się niewierności Izraela oraz cierpliwie ponawianych przez Boga wezwań do nawrócenia.

W Starym Testamencie nawrócenie miało początkowo charakter społeczny, odnosząc się przede wszystkim do narodu wybranego, z którym Bóg zawarł Przymierze. Ze względu na liczne odstępstwa Izraela od zasad Przymierza oraz brak zaufania do Boga wezwanie do nawrócenia bardzo często powracało w księgach starotestamentalnych⁶. Jednak kolektywne rozumienie nawrócenia sprowadzało niejednokrotnie jego realizację do legalizmu, objawiającego się w zewnętrznych formach rytualno-kultycznych (np. lamentacje, przywdziewanie szat pokutnych, posypywanie głów popiołem, posty i ofiary ekspiacyjne). Stopniowo następowała ewolucja pojęcia nawrócenia, która zmierzała do zaakcentowania potrzeby osobistej przemiany człowieka oraz jego szczerego zwrócenia ku Bogu. Prorocy formułowali głębokie określenia nawrócenia jako postawy zakładającej przemianę ludzkiego serca i rzeczywisty powrót do Boga. Przykładem tego jest podkreślenie przez Joela niewystarczalności samych rytów pokutnych, jeśli nie towarzyszy im przemiana serca: „Nawróćcie się do Mnie całym swym sercem, przez post i płacz, i lament. Rozdzierajcie jednak serca wasze, a nie szaty! Nawróćcie się do Pana Boga waszego! On bowiem jest łaskawy, miłosierny, nieskory do gniewu i wielki w łaskawości, a lituje się na widok niedoli” (Jl 2,12-13). Przebaczenie, którego udziela Bóg, nie jest związane na sposób automatyczny z obrzędami ekspiacyjnymi, ale wypływa z miłosierdzia Bożego i wewnętrznego nastawienia nawracającego się człowieka. Roz-

⁵ Por. J. Chmiel, *Znaki pokuty w Piśmie św. Rozważanie semiotyczne*, RBL 29(1976) nr 2-3, s. 172-173.

⁶ Por. J. Nagórny, *Nawrócenie w ujęciu proroków*, RTK 28(1981) z. 3, s. 5-18; J. Bramorski, *Wyzwalająca moc pokuty chrześcijańskiej*, Pelplin 2004, s. 188-225.

ważając ten fragment *Księgi Joela*, Benedykt XVI stwierdził: „Nie chodzi o powierzchowne i krótkotrwałe nawrócenie, lecz o duchową drogę, która obejmuje głębokie nastawienie sumienia i zakłada szczerzy wymiar poprawy”⁷.

Rzeczywistość nawrócenia wyrażana jest w Starym Testamencie najczęściej przez czasownik *šûb*, który oznacza „nawrócić, zawrócić, przynieść z powrotem, przywrócić” W znaczeniu teologicznym wyraża on zmianę stylu życia i powrót do Boga zarówno w sensie odwrócenia się od zła, jak i zwrócenia się ku dobru („nawrócić się, przyprowadzić z powrotem”). Poprzez dodanie do czasownika *šûb* partykuły *min* – „odwrócić się od” zaakcentowana jest konieczność zaniechania przez człowieka złego postępowania (zwłaszcza występuje to u Jeremiasza i Ezechiela)⁸. Rzeczownikowa forma *šûbāh* (nawrócenie) występuje między innymi w *Księdze Izajasza*: „W nawróceniu i spokoju jest wasze ocalenie” (Iz 30,15). Innym terminem hebrajskim wyrażającym wewnętrzny żal z powodu popełnionego zła jest słowo *nōham*⁹. Synonimem greckim hebrajskiego rdzenia *šûb* jest w Septuagincie czasownik *epistrephein*, oznaczający powrót do Boga, a w rezultacie zmianę postępowania. Inne określenie pokuty, które znaleźć można w Biblii greckiej, to *metanoein*, wyrażające ideę nawrócenia wewnętrznego¹⁰.

Znamienną cechą nawrócenia w ujęciu biblijnym jest z jednej strony łaska Boga, a z drugiej – duchowe nastawienie człowieka, który pragnie wewnętrznej odnowy. Szczególną wymowę ma w tym kontekście ostatni rozdział *Lamentacji* ukazujący płacz jako błaganie o nawrócenie, które jest dziełem łaski: „Nawróć nas, Panie, do Ciebie wrócimy” (por. Lm 5,21). Współpracę pomiędzy

⁷ Benedykt XVI, *Pojednajcie się z Bogiem* (9.03.2011), OR 32(2011) nr 4, s. 22.

⁸ Por. J. A. Thompson, E. A. Martens, *šûb*, w: NIDOTTE, t. 4, s. 55-59; J.A. Soggin, *šûb. Zurückkehren*, w: THAT, t. 2, k. 884-891; J. Szlaga, *Idea pokuty i nawrócenia w Starym Testamencie*, RTK 26(1979) z. 3, s. 119-120.

⁹ Por. M. Bulterworth, *nhm*, w: NIDOTTE, t. 3, s. 81-83.

¹⁰ Por. G. Bertram, *επιστρέφω*, w: TWNT, t. 7, s. 722-729; F. Laubach, *επιστρέφω*, w: TBNT, t. 1, s. 69-72; J. Behm, E. Würthwein, *μετάνοια*, w: TWNT, t. 4, s. 972-1004; J. Fichtner, *Bekehrung*, w: RGG, t. 1, k. 976-978; J. Gibley, P. Grelot, *Pokuta-nawrócenie*, w: STB, s. 706; L. Sikorski, *Biblijna terminologia pokuty i nawrócenia*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 1(2002) cz. 1, s. 245-253.

Bogiem a człowiekiem w procesie przemiany życia ukazuje także prorok Jeremiasz, do którego Bóg skierował następujące namięnienie: „Jeśli się nawrócisz (*im-tāšûb*), dozwolę, byś znów stanął przede Mną (...), bo Ja jestem z tobą, by cię wspomagać i uwolnić” (Jr 15,19-20)¹¹. Znaczenie osobistego zaangażowania nawracającego się człowieka akcentuje także Psalmista, wołając: „Ty się bowiem nie radujesz ofiarą i nie chcesz całopaleń, choćbym je dawał. Moją ofiarą, Boże, duch skruszony, nie gardzisz, Boże, sercem pokornym i skruszonym” (Ps 51,18-19). Odnosząc się do działania Boga ukazanego w psalmie *Miserere*, Benedykt XVI zauważa: „Jego miłosierdzie ma odnawiającą moc, stwarza w nas serce czyste, odnawia w naszym wnętrzu niezłomnego ducha, przywraca nam radość ze zbawienia”¹².

W ujęciu personalistycznym nawrócenie realizuje się w miłości i posłuszeństwie wobec woli Bożej. Zakłada to chętnie zwrócenie się ku Bogu (*šûbāh*) oparte na całkowitym zaufaniu do Niego. Według proroka Ozeasza w prawdziwym nawróceniu nie wystarczy samo odrzucenie grzechów, ale potrzebne jest zaufanie Bogu (por. Oz 12,7). Ozeasz sprowadza istotę nawrócenia do miłości (por. Oz 6,6), która jednak nie może ograniczać się do jednorazowego aktu, ale powinna być ponawiana jako postawa ustawicznego zdążania ku Bogu¹³. Rezultatem tego jest duchowe odrodzenie polegające na nowym stworzeniu. Bóg obdarza nawróconego człowieka swoim duchem, powołując go w ten sposób do nowego sposobu bytowania. Wyraźnie obrazuje to wizja Ezechiela: „Pokropię was czystą wodą, abyście się stali czystymi, i oczyszczę was od wszelkiej zmazy i od wszystkich waszych bożków. I dam wam serce nowe i ducha nowego tchnę do waszego wnętrza, odbiorę wam serca kamienne, a dam wam serce z ciała” (Ez 36,25-29)¹⁴. Nawiązując

¹¹ Por. W. Przybyś, *Teologia nawrócenia w Księdze proroka Jeremiasza*, „*Analecta Cracoviensia*” 20(1988), s. 265-288.

¹² Benedykt XVI, *Pojednajcie się z Bogiem*, dz. cyt., s. 22.

¹³ Por. D.J. McCarthy, R.E. Murphy, *Księga Ozeasza*, w: KKB, s. 813; T. Brzegowy, *Święty Bóg i jego grzeszna oblubienica Izrael (Księga Ozeasza)*, w: *Wielki świat starotestamentalnych proroków*, t. 4, *Od początku profetyzmu do Niewoli Babilońskiej*, J. Frankowski, T. Brzegowy (red.), Warszawa 2001, s. 84-87.

¹⁴ Por. J. Homerski, *Pojednanie z Bogiem w księgach Starego Przymierza*, w: *Warszawskie Studia Biblijne*, J. Frankowski, B. Widła (red.), Warszawa 1976, s. 44-45.

do biblijnej symboliki „nowego serca”, Benedykt XVI podkreśla: „Jesteśmy wezwani, by nawrócić nasze serca do Boga, mając zawsze świadomość, że nie możemy dokonać naszego nawrócenia sami, naszymi siłami, bowiem to Bóg nas nawraca. On wciąż nam przebacza, zachęcając nas, do powrotu do Niego, bo pragnie dać nam serce nowe, oczyszczone ze zła, które je gnębi, abyśmy mieli udział w Jego radości. Nasz świat potrzebuje nawrócenia przez Boga, potrzebuje Jego przebaczenia, Jego miłości, potrzebuje nowego serca”¹⁵.

2. Nawrócenie w Nowym Testamencie

Obietnica daru „nowego ducha” i „nowego serca” znalazła swe wypełnienie w Nowym Przymierzu. Głoszone przez Chrystusa orędzie moralne jeszcze bardziej uwydatniło w nawróceniu wymiar wewnętrzny. Pierwszoplanowe znaczenie dla rozumienia tej idei ma czasownik grecki *metanoein* oraz rzeczownik *metanoia*. Występują one w Nowym Testamencie w sumie 56 razy (*metanoein* – 34; *metanoia* – 22). Etymologicznie czasownik *metanoein* sugeruje wzniesienie się ponad dotychczasowy sposób pojmowania (grec. *meta* – ponad, *nous* – umysł), co wskazuje na przemianę sposobu myślenia i wartościowania¹⁶. Uwydatnia to ich sens religijno-etyczny, czyli postawę żalu, pokuty i nawrócenia. Wielu współczesnych tłumaczy opowiedziało się za tezą, iż nowotestamentalnym odpowiednikiem treściowym hebrajskiego czasownika *šûb* jest grecki *metanoein*. Jednak z punktu widzenia semantyki pogląd ten wydaje się nieuzasadniony, gdyż szczegółowa analiza słownictwa Septuaginty wskazuje na ścisłe rozgraniczenie pomiędzy *metanoein* (korelat dla *niham*) i *epistrephein* (korelat dla *šub*)¹⁷. W takim kontekście nowotestamentalne *metanoein* ekspozuje w nawróceniu aspekt radykalnego zwrotu w sposobie myśle-

¹⁵ Benedykt XVI, *Pojednajcie się z Bogiem*, dz. cyt., s. 22.

¹⁶ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, s. 391; K. Romaniuk, *Sakramentologia biblijna*, Warszawa 1994, s. 67; J. Behm, E. Würthwein, *μετανοια*, dz. cyt., s. 972-1004; A. Suski, *Wezwanie do pokuty w Nowym Testamencie*, AK 89(1977) z. 1, s. 16-17.

¹⁷ Septuaginta nie tłumaczy *šub* przez *metanoein*, ale przez czasownik *epistrephein*.

nia, który związany jest z wewnętrzną przemianą człowieka. Natomiast termin *epistrophein* wskazuje przede wszystkim na zmianę postępowania. Zastosowanie czasowników *metanoein* i pochodnych od *strephein* w Septuagincie oraz późniejszych przekładach Starego Testamentu przemawia przeciw zawężaniu w Nowym Testamencie znaczenia terminologii *metanoein-metanoia* tylko do samej idei nawrócenia, gdyż należy w niej również uwzględnić aspekt żalu za grzechy¹⁸.

Nowy Testament akcentuje w nawróceniu wewnętrzną przemianę, polegającą na odstąpieniu od grzechu i ukierunkowaniu człowieka ku Bogu. Postawa odejścia od grzechu wyrażona została poprzez zastosowanie przyimków *apo* i *ek* w połączeniu z terminami *metanoein* i *metanoia* (por. Dz 8,22; Ap 2,21; 9,20; 16,11; Hbr 6,1). Natomiast skierowanie ku Bogu oddaje połączenie słowa *metanoia* z terminem *eis theon* (por. Dz 20,21). Terminy *metanoein* i *metanoia* mają w Nowym Testamencie charakter zobowiązania religijno-moralnego. Świadczy o tym częsta forma trybu rozkazującego czasownika *metanoein* (*metanoeite*, *metanoesate*, *metanoēson*) lub połączenie rzeczownika *metanoia* z innym czasownikiem w trybie rozkazującym (*poiesate*). Ponadto terminologia *metanoein-metanoia* wiele razy łączy się ze słownictwem wyrażającym ideę wezwania (*kēryssein*, *apaggellein*, *kalein*). Takie pojmowanie nawrócenia wskazywało na jego charakter moralny, personalny i eschatologiczny, uwydatniając istniejącą między Bogiem a człowiekiem więź osobową. Ponadto nawrócenie w ujęciu Nowego Testamentu ma przede wszystkim charakter teologalny, gdyż polega na zmianie relacji do Boga. Nawrócenie teologalne jest podstawą nawrócenia moralnego, które realizuje się w przemianie postępowania¹⁹. Przewaga formy czasownikowej (*metanoein* – 14 razy) nad rzeczownikową (*metanoia* – 3 razy) jest charakterystyczna dla sposobu, w jaki Jezus wzywał swych słuchaczy do nawrócenia. Uwydatnia to znaczenie wolnej decyzji człowieka, który pragnie odejść od grzechu i powrócić do Boga. Nawrócenie

¹⁸ Por. J. Goetzmann, *μετάνοια*, w: TBNT, t. 1, s. 72-74; G. Bertram, *επιστρέφω*, dz. cyt., s. 722-729.

¹⁹ Por. D. Kotecki, „Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię” (*Mk 1,15*) – fundament życia chrześcijańskiego, CT 72(2002) nr 3, s. 41-44.

nie jest jednak jedynie jednorazowym aktem, ale polega na przyjęciu stałej postawy religijno-moralnej²⁰.

Po raz pierwszy wezwanie do nawrócenia pojawia się w Nowym Testamencie w przepowiadaniu św. Jana Chrzciciela (por. Mt 3,2-11; Mk 1,4; Łk 3,3-8). Podstawowym jego przesłaniem było wzywanie do przemiany życia w perspektywie mesjańskiej i eschatologicznej: „Nawróćcie się, bo bliskie jest królestwo niebieskie” (Mt 3,2). Św. Mateusz podkreśla także ścisły związek nawrócenia z chrztem. To nie *metanoia* jest warunkiem chrztu Janowego, ale raczej chrzest ten prowadzi do nawrócenia: „Ja was chrzczę wodą dla nawrócenia” (Mt 3,11). Ten „chrzest dla nawrócenia” (*baptisma metanoias*), znajduje się w centrum kerygmy św. Jana. Znamienne jest to, że terminy *metanoia* (nawrócenie) oraz *baptisma* (chrzest) odnoszą się do słowa *kēryssein*. Chrzest i nawrócenie są zatem w posłannictwie św. Jana tak ściśle powiązane, że razem stanowią istotną treść jego nauczania (por. Mk 1,4; Łk 3,3)²¹.

Także nauczanie Chrystusa rozpoczęło się od wezwania: „Nawracajcie się, albowiem bliskie jest królestwo niebieskie” (Mt 4,17). Podejmując orędzie Janowe dotyczące potrzeby przemiany życia, Jezus ukazał je w nowej perspektywie: „Czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże. Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię!” (Mk 1,15)²². W Chrystusie bliskość królestwa niebieskiego ma szczególny charakter, gdyż ono już się rozpoczęło poprzez obecność i czyny Mesjasza. Nauczanie św. Jana stanowiło jedynie zapowiedź zbliżającego się królestwa niebieskiego, natomiast Jezus ogłasza, że to królestwo już przyszło w Jego osobie i „czas się wypełnił” Decydujący moment eschatologiczny

²⁰ Por. K. H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 3, Kraków 1984, s. 59-61; J. Bramorski, *Wyzwalająca moc pokuty chrześcijańskiej*, dz. cyt., s. 225-291.

²¹ Por. A. Suski, *Wezwanie do pokuty w Nowym Testamencie*, art. cyt., s. 22-23; R. Schnackenburg, *Nauka moralna Nowego Testamentu*, Warszawa 1983, s. 27.

²² Por. K. Romaniuk, *Wokół Ewangelii i Listów św. Pawła*, Warszawa 2002, s. 39-55; P. Góralczyk, *Sens życia. Sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, Ząbki 2003, s. 68-75.

(*kairos*) doszedł do swojej pełni (*peplērōtai*)²³. A królestwo niebieskie oznacza samego Boga, który w działalności Jezusa prowadzonej w Duchu Świętym w konkretny sposób obecny jest w świecie i w historii²⁴.

Odczytując biblijne wezwanie do nawrócenia we współczesnej perspektywie nowej ewangelizacji, kard. J. Ratzinger podkreślił jego aspekt chrystologiczny: „Greckie słowo odpowiadające naszemu «nawrócić się» znaczy: przemyśleć, poddać rewizji życie indywidualne i społeczne; (...) zacząć patrzeć na własne życie oczyma Boga; a zatem szukać dobra, nawet jeśli jest to niewygodne; nie opierać się na osądzie wielu, na osądzie ludzkim, ale na osądzie Bożym. Innymi słowy: szukać nowego stylu życia, nowego życia. To wszystko nie ma oznaczać moralizmu. Sprowadzając chrześcijaństwo do moralności, tracimy z oczu istotę orędzia Chrystusa, to znaczy dar nowej przyjaźni, dar komunii z Jezusem, a tym samym z Bogiem. Kto nawraca się ku Chrystusowi, nie zamierza tworzyć sobie własnej autarchii moralnej, nie próbuje stawać się dobrym o własnych siłach. «Nawrócenie» (*metanoia*) znaczy coś dokładnie przeciwnego: uwolnić się od samowystarczalności, dostrzec i pogodzić się z tym, że potrzebujemy innych i Innego, Jego przebaczenia i przyjaźni. Życie nie nawrócone to samousprawiedliwianie się (nie jestem gorszy niż inni); nawrócenie to pokorne zawierzenie się miłości Innego, która staje się miarą i kryterium mojego własnego życia”²⁵.

W ujęciu Nowego Testamentu w postawie nawrócenia można wyodrębnić następujące elementy: ideę powrotu do Boga, odwrócenie się od grzechu, zmianę dotychczasowego sposobu myślenia oraz nawrócenie, które dokonuje się w akcie wiary²⁶. Istnieje ścisły związek pomiędzy wezwaniem do nawrócenia i wezwaniem do wiary w osobę Mesjasza. Czasowniki „nawracajcie się” (*metanoein*) i „wierźcie” (*pisteuein*) użyte zostały przez św. Marka w trybie rozkazującym czasu teraźniejszego. Oznacza to, iż powyższe

²³ Por. G. Dellings, *καίρος*, w: TWNT, t. 3, s. 456-463; J. Baumgarten, *καίρος*, w: EWNT, t. 2, k. 571-579.

²⁴ Por. J. Ratzinger-Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. 1, Kraków 2007, s. 53-61.

²⁵ J. Ratzinger, *Nowa ewangelizacja*, OR 22(2001) nr 6, s. 37.

²⁶ Por. K. Romaniuk, *Pokuta i pojednanie w Nowym Testamencie*, CT 48(1978) nr 4, s. 17-19.

wezwanie nie dotyczy tylko jednorazowego działania, ale procesu moralnego, który realizuje się w postawie nawrócenia. Wiara i nawrócenie stanowią zatem etyczne kryteria życia chrześcijanina, który w ich świetle dokonuje nieustannej oceny swego postępowania i sposobu myślenia. Nowotestamentalna koncepcja nawrócenia oznacza nie tylko zmianę sposobu myślenia, działania i przeżywania, ale jest radykalnym zwrotem całego człowieka ku Bogu²⁷. Dlatego Jan Paweł II definiował nawrócenie jako „pełne i szczere przyłgnięcie do Chrystusa i do Jego Ewangelii poprzez wiarę”²⁸. Nawrócenie nie jest tylko legalistycznym, zewnętrznym aktem, ale powinno dotknąć wnętrza człowieka, aby go coraz głębiej oświecać i coraz bardziej zbliżać oraz upodabniać do Chrystusa²⁹.

Nowość Chrystusowego wezwania do przemiany życia polega na tym, że jego motywacja jest związana z samą Osobą Jezusa, z którego przyjściem utożsamia się nadejście królestwa Bożego. Nawrócenie nie polega jedynie na posłuszeństwie Prawu, ale na uległości wobec Osoby Zbawiciela. Najważniejszą racją nawrócenia jest doświadczenie niepojętej miłości Boga, objawionej w Chrystusie (por. Łk 19,1-10; 7,36-50; 13,6-9). Boże miłosierdzie jest jedyną mocą, która doprowadza człowieka do nawrócenia. W perspektywie tego miłosierdzia człowiek poznaje swą winę i zwraca się ku Bogu. Wezwanie do nawrócenia jest także wezwaniem do bycia uczniem Jezusa. Przejawia się to w przyznaniu się do Niego, posłuszeństwie Jego słowu oraz naśladowaniu Go³⁰. Dlatego Benedykt XVI, rozważając znaczenie Wielkiego Postu, mówi: „Okres poprzedzający Paschę jest czasem *metanoi*, czyli wewnętrznej przemiany, skruchy, czasem, w którym nasze ludzkie życie i całe nasze dzieje postrzegane są jako proces nawrócenia, rozpoczynający się teraz, by spotkać Pana na końcu czasów”³¹.

²⁷ Por. P. Góralczyk, *Sens życia*, dz. cyt., s. 84; D. Kotecki, „*Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię*” (Mk 1,15) – fundament życia chrześcijańskiego, art. cyt., s. 45-46.

²⁸ Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 46.

²⁹ Por. *Obrzędy Pokuty*, Katowice 1981, s. 16.

³⁰ Por. P. Góralczyk, *Etyka królestwa Bożego*, *Communio* 6(1986) nr 2, s. 44-46.

³¹ Benedykt XVI, *Aż nastanie nowy świt* (22.02.2012), *OR* 33(2012) nr 4, s. 50.

Misję głoszenia konieczności *metanoi* przekazał Chrystus swoim uczniom, posyłając ich, aby „wyszli i wzywali do nawrócenia” (Mk 6,12). Po swym zmartwychwstaniu Jezus jeszcze wyraźniej sformułował zadanie Apostołów, polegające na tym, by „w imię Jego głoszone było nawrócenie i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom, począwszy od Jerozolimy” (Łk 24,47). W *Dziejach Apostolskich* obok terminów *metanoein* oraz *metanoia*, występuje także czasownik *epistrephein*, który w sensie religijno-moralnym wyraża ideę nawrócenia. Świadectwem tego jest pierwsze przemówienie św. Piotra, po którym poruszeni słuchacze zapytali Apostołów: „Cóż mamy czynić, bracia?” (Dz 2,37). Odpowiedzią było jednoznaczne wezwanie: „Nawróćcie się i niech każdy z was ochrzci się w imię Jezusa Chrystusa na odpuszczenie grzechów waszych, a weźmiecie w darze Ducha Świętego” (Dz 2,38). Zauważyć tu można trzy istotne elementy stawania się uczniem Chrystusa: nawrócenie jako odejście od starego, grzesznego sposobu życia; przyjęcie chrztu, czyli zwrócenie się do Chrystusa; przyjęcie darów Ducha Świętego potrzebnych do tego, aby chrześcijanin mógł żyć w prawdziwej wolności dziecka Bożego³².

Święty Jan Apostoł wiele razy akcentował zbawczą konieczność nawrócenia, ukazując je jako przemieniające człowieka dążenie do prawdy w miłości. Znamienny jest jednak fakt, że w jego pismach (poza *Apokalipsą*) ani razu nie występuje słowo „nawrócenie”. Charakterystyczną cechą myśli św. Jana jest posługiwanie się kontrastami, które nie tylko ukazują soteriologiczne znaczenie misji Jezusa, ale także jej ważne następstwa teologiczno-moralne. Pisma św. Jana dla ukazania rzeczywistości nawrócenia posługują się przeciwstawnymi wyrażeniami: „światłość – ciemność”, „miłość – nienawiść”, „życie – śmierć”, „prawda – fałsz”. Szczególne miejsce w Janowej koncepcji nawrócenia zajmuje również refleksja nad antynomią „wolność – niewola”. Pomimo zastosowania takiej symboliki teologia św. Jana nie ma charakteru dualistycznego. Ostatecznym jej przesłaniem jest przekonanie, że wszystko, co

³² Por. R.J. Dillon, *Dzieje Apostolskie*, w: KKB, s. 1196; J. Chmiel, *Biblijne podstawy pokuty*, art. cyt., s. 409.

istnieje, zostało stworzone przez Boga, który zawsze jest silniejszy niż Jego przeciwnik „w świecie” (por. 1 J 4,4)³³.

Źródłem dynamizmu nawrócenia jest dla chrześcijanina doświadczenie miłości Jezusa wyrażonej w Jego dobrowolnym oddaniu życia na krzyżu. Antycypacją tego zbawczego wydarzenia było umycie przez Jezusa nóg Apostołów, świadczące o wielkości Jego poświęcenia i bezinteresownej miłości. Benedykt XVI zauważa: „My zawsze potrzebujemy, by nas obmywał Chrystus, Ten, który umywa nam stopy, i by nas odnawiał. Potrzebujemy stałego nawrócenia. Do końca potrzebujemy tej pokory, z którą uznajemy, że jesteśmy grzesznikami w drodze dopóty, dopóki Pan nie poda nam ręki na zawsze i nie wprowadzi nas do życia wiecznego”³⁴.

Ważną rolę w Janowym rozumieniu cnoty pokuty odgrywa symbolika ponownych narodzin. Aby narodzić się powtórnie w sposób duchowy, człowiek winien otrzymać od Boga dar życia nadprzyrodzonego, którego nośnikami są Słowo i Duch Boży. Według św. Jana ponowne narodziny są wynikiem wzrastania w człowieku złożonego w nim ziarna Bożego: „Każdy, kto narodził się z Boga, nie grzeszy, gdyż trwa w nim zasiew Boży; taki nie może grzeszyć, bo się narodził z Boga” (1 J 3,9). Zasiewem tym jest sam Chrystus, Wcielone Słowo Boże, które przyjmowane jest przez wiarę jako trwała moc życiowa (por. 1 J 1,1). W opisie rozmowy Chrystusa z Nikodemem św. Jan zwraca uwagę, że nie tylko słowo, ale i Duch w połączeniu z wodą chrztu stają się źródłem ponownych narodzin człowieka: „Jeśli się ktoś nie narodzi z wody i z Ducha, nie może wejść do królestwa Bożego” (J 3,5). Dlatego narodziny przez Słowo przyjmowane w wierze oraz przez Ducha, którego otrzymuje się w chrzcie świętym, stanowią dwa uzupełniające się wymiary rzeczywistości nawrócenia. Słowo i Duch są ze sobą wewnętrznie powiązane: Słowo wyjaśnia działanie Ducha, a Duch zapewnia skuteczność Słowu. Istotny w tym kontekście jest fakt, że symbolika współdziałania Słowa i Ducha nawiązuje do dzieła stworzenia (por. Rdz 1,2; Ps 33,6). W teologii św. Jana nie jest to tylko metafora, ale rzeczywistość chrześcijańskiego ży-

³³ Por. F.J. Moloney, *Teologia świętego Jana*, dz. cyt., s. 2190-2191; K. H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 3, dz. cyt., s. 63; R. Schnackenburg, *Nauka moralna Nowego Testamentu*, dz. cyt., s. 276-278.

³⁴ Benedykt XVI, *Św. Augustyn V* (27.02.2008), OR 29(2008) nr 4, s. 43.

cia. Człowiek, stworzony na nowo mocą Słowa i Ducha Świętego, zostaje wyzwolony z niewoli grzechu, aby stać się dziedzicem królestwa Bożego (por. J 3,5). Dzięki nawróceniu chrześcijanin jako uczeń Chrystusa odnajduje zatem swe najgłębsze powołanie³⁵.

Na początku *Apokalipsy*, w listach do siedmiu Kościołów, znajdują się bardzo wyraźne wezwania do nawrócenia³⁶. Przykładem tego jest upomnienie skierowane do członków gminy efeńskiej: „Pamiętaj więc, skąd spadłeś, i nawróć się, i pierwsze czyny podejmij! Jeśli zaś nie – przyjdę do ciebie i ruszę świecznik twój z jego miejsca, jeśli się nie nawrócisz” (Ap 2,5). Nawrócenie nie jest jednorazowym aktem, ale stałą postawą moralną chrześcijanina³⁷. W *Apokalipsie* wielokrotnie powraca wezwanie: „Nawróć się zatem! Jeśli zaś nie – przyjdę do ciebie niebawem” (Ap 2,16); „Pamiętaj więc, jak wziąłeś i usłyszałeś, strzeż tego i nawróć się!” (Ap 3,3); „Bądź więc gorliwy i nawróć się!” (Ap 3,19)³⁸. Charakterystyczne u św. Jana jest połączenie czasownika *metanoein* ze wskazaniem konkretnego grzechu, co świadczy o podkreśleniu konieczności całkowitego odstąpienia od zła: „Dałem jej czas, by się mogła nawrócić, a ona nie chce się odwrócić od swojej rozpusty” (Ap 2,21); „Nie odwrócili się od dzieł swoich rąk (...) Ani się nie odwrócili od swoich zabójstw, swych czarów, swego nierządu i swych kradzieży” (Ap 9,20-21). Nawrócenie rozumiane jest przez św. Jana jako eschatologiczne przygotowanie człowieka na sąd Boży, do którego nieuchronnie zmierzają całe dzieje ludzkości³⁹.

Bogate przesłanie teologiczne dotyczące *metanoi* odnaleźć można również w pismach św. Pawła. Jego życiowa droga stanowi przykład nawrócenia jako podstawy bycia uczniem Chrystusa.

³⁵ Por. R. Bartnicki, *Przesłanie Ewangelii*, Warszawa 1996, s. 219-224; M.-É. Boismard, *Ponowne narodziny*, w: STB, s. 714-715.

³⁶ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, 23-32; J. Bramorski, *Nadzieja chrześcijańska w perspektywie wyzwań europejskich*, „Theologica Thoruniensia” 5(2004), s. 199-214.

³⁷ Por. J. Kowalski, „*Metanoia*” jako istotny element postawy moralnej chrześcijanina, RTK 28(1981) z. 3, s. 23.

³⁸ Por. D. Kotecki, *Fundament nawrócenia chrześcijańskiego w świetle Ap 2-4*, „Teologia i Człowiek” 16(2010), s. 29-54; A.Y. Collins, *Apokalipsa św. Jana*, w: KKB, s. 1549-1553.

³⁹ Por. J. Behm, E. Würthwein, *μετανοια*, dz. cyt., s. 1000-1001.

Zwrócił na to uwagę Benedykt XVI, stwierdzając: „Nawrócenie Pawła zrodziło się ze spotkania ze zmartwychwstałym Chrystusem; to spotkanie radykalnie zmieniło jego życie. Na drodze do Damaszku Szaweł przeżył to, do czego wzywa Jezus w dzisiejszej Ewangelii: nawrócił się, ponieważ dzięki Bożemu światłu «uwierzył w Ewangelię». Jego i nasze nawrócenie polega na tym, by uwierzyć w umarłego i zmartwychwstałego Jezusa i otworzyć się na światło Jego Bożej łaski”⁴⁰. W swoim nauczaniu Apostoł Narodów często poruszał temat nawrócenia, chociaż w porównaniu z Ewangelią synoptycznymi w jego listach o wiele rzadziej pojawiają się terminy *metanoein-metanoia* i *epistrephein*⁴¹. Dla wyrażenia idei nawrócenia posługiwał się on częściej antynomiami: „stare – nowe”, „umrzeć – zmartwychwstać”, „niewola – wolność”

Istotne w teologii św. Pawła jest także podkreślenie paschalnego wymiaru życia chrześcijańskiego. Przez udział w zbawczej męce i śmierci Chrystusa człowiek całkowicie realizuje dzieło nawrócenia prowadzące do zmartwychwstania z Nim do nowego życia (por. Rz 6,3-10; Kol 3,1-4.9n)⁴². Nawrócenie stanowi kontynuację procesu zapoczątkowanego przez chrzest będący „zanurzeniem w śmierci” Chrystusa (por. Rz 6,5). Dokonane w chrzcie zjednoczenie chrześcijanina z Chrystusem jest równoznaczne ze „śmiercią dla grzechu”. Dlatego nawrócenie stanowi proces nieustannego umierania dla grzechu. Typologia „Adam – Chrystus” oraz odpowiadające im zestawienie „śmierć – życie” obecna jest w *Pierwszym Liście do Koryntian*: „Jak w Adamie wszyscy umierają, tak też w Chrystusie wszyscy będą ożywieni” (1 Kor 15,22)⁴³. W *Liście do Kolosan* św. Paweł podkreśla: „Jeśliście więc razem z Chrystusem powstali z martwych, szukajcie tego, co w górze, gdzie przebywa Chrystus zasiadający po prawicy Boga. Dążcie do tego, co w górze, nie do tego, co na ziemi. Umarliście bowiem

⁴⁰ Benedykt XVI, *Nawrócenie jest drogą do jedności chrześcijan* (25.01.2009), OR 30(2009) nr 3, s. 28.

⁴¹ Por. G. Bertram, *επιστρέφω*, dz. cyt., s. 726-729.

⁴² Por. J. Giblet, P. Grelot, *Pokuta – nawrócenie*, w: STB, s. 712-713.

⁴³ Por. S.J. Chester, *Conversion at Corinth: Perspectives on Conversion in Paulus Theology and the Corinthian Church*, London 2005, s. 294-301; K. H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 1, dz. cyt., s. 136-137; A. Gelin, *Pismo Święte o człowieku*, dz. cyt., s. 139-153.

i wasze życie jest ukryte z Chrystusem w Bogu (...). Zadajcie więc śmierć temu, co jest przyziemne w waszych członkach: rozpuście, nieczystości, lubieżności, złej żądzy i chciwości, bo ona jest bałwochwalstwem (...). Nie okłamujcie się nawzajem, boście zwlekli z siebie dawnego człowieka z jego uczynkami, a przyoblekli nowego, który wciąż się odnawia ku głębszemu poznaniu Boga, według obrazu Tego, który go stworzył” (Kol 3,1-10)⁴⁴. W słowach tych św. Paweł wzywa do podjęcia trudu nawrócenia jako nieustannego „umierania dla grzechu”. Nawrócenie nie jest jednak tylko odejściem od grzechu, ale także zwróceniem się do Boga. Znajduje to swój wyraz w wypowiedziach św. Pawła, w których występuje czasownik *epistrephein*. Apostoł, pisząc do Tesaloniczan, stwierdza: „Nawróciliście się od bożków do Boga, by służyć Bogu żywemu i prawdziwemu i oczekiwać z niebios Jego Syna, którego wskrzesił z martwych, Jezusa, naszego wybawcę od nadchodzącego gniewu” (1 Tes 1,9-10). Czasownik *epistrephein* oznacza w tym kontekście przyjęcie wiary i nowej orientacji życiowej⁴⁵.

Nawrócenie w ujęciu biblijnym, zarówno w Starym jak i w Nowym Testamencie, oznacza przemianę serca, polegającą nie tylko na zmianie postępowania, ale także na przyjęciu nowego sposobu myślenia i wartościowania. Realizuje się ona w wymiarze indywidualnym, gdy człowiek postanawia zerwać ze zniewalającym go grzechem, ale także w wymiarze społecznym, gdy pragnienie wyzwolenia od zła dotyczy całych wspólnot czy narodów. Charakterystyczne dla biblijnej perspektywy nawrócenia jest przeświadczenie, że nie jest ono jedynie dziełem człowieka. Pomimo, iż zasadniczym podmiotem tego procesu jest osoba ludzka, to jednak u jego początków znajduje się moc Bożego miłosierdzia, zapewniająca mu zbawczą skuteczność. Nawrócenie jako podstawa bycia uczniem Chrystusa staje się znakiem eschatologicznej nadziei na nadejście panowania Boga w świecie, a także drogą, na której już teraz urzeczywistnia się zbawcza dynamika królestwa Bożego.

⁴⁴ Por. J. Łach, *Dłużnicy miłości. Egzegeza wybranych tekstów Pawłowych*, Warszawa 1994, s. 82-83.

⁴⁵ Por. K. Romaniuk, *Pokuta i pojednanie w Nowym Testamencie*, art. cyt., s. 17-18; G. Bertram, *επιστρέφω*, dz. cyt., s. 726-729.

3. Nawrócenie w kontekście cnoty pokuty

Jan Paweł II zauważa, że pokuta w sensie ewangelicznym jest synonimem nawrócenia⁴⁶. Podkreślając w postawie pokuty wartość *metanoi*, zwraca się uwagę na konieczność przemiany ducha, kierującej człowieka ku Bogu. Taki sens nawrócenia odnaleźć można w przypowieści o synu marnotrawnym (por. Łk 15, 11-32), który po „zastanowieniu się nad sobą” (dosł. „wejściu w siebie”), „w sobie odnajduje (...) drogowskaz prowadzący do ojca, do prawdziwej wolności «syna»”⁴⁷. Dogłębną analizę nawrócenia w kontekście cnoty pokuty odnaleźć można III części *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu, w kwestiach 84-90, a zwłaszcza w kwestii 85. Pokuta rozumiana jako cnota moralna jest sprawnością, dzięki której człowiek jest w stanie żałować za popełnione grzechy będące obrazą Boga i postanawiać poprawę życia⁴⁸. Pokuta odnosi się do Boga jako najwyższego Pana wszelkich ludzkich działań, które powinny się dokonywać zgodnie z Jego wolą. Stanowi ona habitualną postawę zapoczątkowaną w człowieku wraz z sakramentalnym znakiem chrztu, który jest „pierwszym nawróceniem”, czyli przejściem od śmierci do życia. Kiedy po chrzcie chrześcijanin znowu powraca do grzechu, wezwany jest do pokuty jako „ponowienia pierwszego nawrócenia”, które jest „nieustanną *metanoia*”, czyli permanentnym procesem doprowadzania wydarczenia chrztu do pełnego, egzystencjalnego „tak” W tym ujęciu pokuta stanowi wyzwalające spotkanie z Bogiem dokonujące się w nieustannym dążeniu do tego, aby człowiek stał się prawdziwie uczniem Jezusa według Jego „miary wielkości” (por. Ef 4,13)⁴⁹.

Akwinata wskazał na sześć etapów cnoty pokuty. Fazy te odślanają głębię psychologiczną procesu nawrócenia i wyrażają sposoby, dzięki którym nawracający się grzesznik współdziała z Bogiem. Każdy krok na drodze chrześcijańskiego nawrócenia uprzedza wewnętrzny głos łaski, która jednak wymaga wolnego i całkowitego zaangażowania człowieka. Do najważniejszych eta-

⁴⁶ Por. Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 20.

⁴⁷ Por. J. Ratzinger-Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. 1, dz. cyt., s. 176.

⁴⁸ Por. św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, III, q. 85; J. Bramorski, *Wyzwalająca moc pokuty chrześcijańskiej*, dz. cyt., s. 295-301.

⁴⁹ Por. J. Kowalski, „*Metanoia*” jako istotny element postawy moralnej chrześcijanina, art. cyt., s. 24-25.

pów cnoty nawrócenia należą: miłosierdzie Boże, które nawraca ludzkie serce; akt wiary; akt bojaźni niewolniczej (*timor servilis*), który odciąga człowieka od grzechu lękiem przed karą; akt nadziei zmierzającej do uproszenia miłosierdzia Bożego oraz do poprawy życia; akt miłości (*amor initialis*), dzięki czemu człowiek nawracający się do Boga i dążący do zjednoczenia z Nim ma już miłość ku Bogu, choć jeszcze niedoskonałą; akt bojaźni synowskiej (*timor filialis*), odwodzący od grzechu obawą obrazy Boga, który jest najlepszym Ojcem⁵⁰.

Specyfiką bytu ludzkiego jest to, że znajduje się on *in statu viae* i dlatego dzięki postawie nawrócenia może wciąż zaczynać od nowa. Według św. Tomasza z Akwinu doskonałość bytu polega na jego powrocie do początku (*semper effectus convertitur in suum principium*)⁵¹. Tę koncepcję ontologiczną opartą na schemacie wyjścia i powrotu (*exitus – reditus*) można analogicznie odnieść do rzeczywistości nawrócenia. Jeżeli zarówno wyjście świata od Boga w stworzeniu, jak i jego przemiana dokonują się nie jako konieczność, ale w ramach dobrowolnego wyboru, to antropologiczny sens *conversio* łączy się z jej znaczeniem kosmicznym. W nawróceniu człowieka dokonuje się przemiana całej rzeczywistości. Na to „prawo wstępowania” zwrócił uwagę Jan Paweł II, cytując słowa francuskiej pisarki Elizabeth Leseur: „Każda dusza, która się podnosi, dźwiga świat”⁵². Poprzez nawrócenie dokonuje się „powrót” człowieka do prawdy o samym sobie jako dziecku Bożym. Św. Augustyn, analizując rzeczywistość nawrócenia, ujmuje ją w szerokiej perspektywie historiozbowczej, podkreślając, że wszystko zostało stworzone mocą Słowa po to, by na nowo powróciło do tegoż Słowa. *Conversio* nadaje sens światu, stanowiąc jego porządek i światło. Dlatego stwórcze zawołanie: „Niech się stanie światło” ściśle wiąże się w koncepcji św. Augustyna ze zbawczym wezwaniem: „Czyńcie pokutę” (*conversi sumus ad te, et facta est lux*)⁵³. Przerasta ono naturalne możliwości człowieka, który otrzymuje je mocą łaski miłosiernego Boga⁵⁴. Dlatego

⁵⁰ Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, III, q. 85, a. 5.

⁵¹ Por. św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, I, q. 63, a. 4.

⁵² Jan Paweł II, *Reconciliatio et paenitentia*, 16.

⁵³ Por. św. Augustyn, *Wyznania*, XIII, 2-12, Warszawa 1987, s. 337-345.

⁵⁴ Por. św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, I-II, q. 109, a. 5.

Jan Paweł II stwierdza: „Prawdziwe poznanie Boga miłosierdzia, Boga miłości łaskawej, jest stałym i niewyczerpalnym źródłem nawrócenia, nie tylko jako doraźnego aktu wewnętrznego, ale jako stałego usposobienia, jako stanu duszy. Ci, którzy w taki sposób poznają Boga, w taki sposób Go «widzą», nie mogą żyć inaczej, jak stale się do Niego nawracając. Żyją więc *in statu conversionis* – a ten stan wyznacza najgłębszy nurt pielgrzymowania każdego człowieka na ziemi *in statu viatoris*”⁵⁵.

4. Nawrócenie w perspektywie cnót teologalnych

Teologiczno-moralna refleksja nad zagadnieniem nawrócenia jako podstawą bycia uczniem Chrystusa nie może nie odwołać się do tego, co stanowi istotę życia chrześcijańskiego opartego na fundamencie cnót teologalnych. Św. Paweł Apostoł ujmuje to w następującym stwierdzeniu: „Zawsze dziękujemy za was wszystkich, wspominając o was nieustannie w naszych modlitwach, pomni przed Bogiem i Ojcem naszym na wasze dzieło wiary, na trud miłości i na wytrwałą nadzieję w Panu naszym Jezusie Chrystusie” (1 Tes 1,2-3). Cnoty teologalne jako postawy chrześcijańskie są szczególnymi darami, uzdalniającymi człowieka do życia w jedności z Bogiem w Trójcy Świętej Jedynym, który jest ich zasadniczym ukierunkowaniem. Kształtują, pobudzają i charakteryzują one działanie moralne chrześcijanina, także w zakresie nawrócenia⁵⁶.

Cnota wiary jest postawą fundamentalną, zawierającą odpowiedź człowieka na Boże wezwanie. Stanowi ona horyzont decyzji, dzięki której możliwe jest podjęcie przez chrześcijanina drogi nawrócenia, a w konsekwencji dokonanie odpowiednich wyborów we wszystkich wymiarach ludzkiego życia⁵⁷. W ujęciu biblijnym wiara jest postawą człowieka wobec królestwa Bożego. Wyma-

⁵⁵ DiM 13.

⁵⁶ Por. KKK 1812-1813; A.F. Dziuba, *Wiara, nadzieja i miłość miejscem świadectwa wartości*, „Studia Loviciensia” 14(2012), s. 99-116; J. Bramorski, *Cnoty teologalne w życiu moralnym chrześcijanina*, „Studia Gdańskie” 23(2008), s. 31-75.

⁵⁷ Por. J. Nagórny, *Posłannictwo chrześcijan w świecie. Świat i wspólnota*, t. 1, Lublin 1998, s. 76-77.

ga ona całkowitej przemiany człowieka na drodze nawrócenia. D. Tettamanzi podkreśla, że decyzję wiary określić można jako nawrócenie⁵⁸. *Metanoia* jest tak ściśle złączona z postawą wiary, że można nawet mówić w pewnym sensie o tożsamości wiary i nawrócenia. Wiara w swej najgłębszej treści jest nawróceniem, a nawrócenie jest żywym i angażującym całego człowieka wyznaniem wiary. Takie rozumienie wiary zakłada, że nie jest ona tylko rozumowym przyjęciem określonej doktryny, ale całkowitym powierzeniem się człowiekowi Bogu, przyłgnięciem do Niego, obejmującym także całokształt życia moralnego. Akwinata, nawiązując do nauki św. Piotra Apostoła (por. Dz 15,9), zwraca uwagę, że wiara prowadzi do oczyszczenia człowieka z grzechu: „Wiara jest pierwszym zaczątkiem oczyszczania serca; ona usuwa mroki błędu; uzbrojona zaś w miłość, dokonuje pełnego oczyszczenia”⁵⁹. Wiara jest zatem ściśle związana z nawróceniem jako odejściem od grzechu, zgodnie ze słowami Chrystusa: „Jeżeli nie uwierzycie, że Ja Jestem, pomrzecie w grzechach swoich” (J 8,24)⁶⁰. Benedykt XVI podkreślił, że „nawrócić się znaczy, również dla każdego z nas, uwierzyć, że Jezus «wydał za mnie samego siebie», umierając na krzyżu (por. Ga 2,20), zmartwychwstał i żyje ze mną i we mnie. Zawierając mocy Jego przebaczenia, pozwalając, by On wziął mnie za rękę, mogę wydostać się z ruchomych piasków pychy i grzechu, kłamstwa i smutku, egoizmu i wszelkich fałszywych pewników, by poznać bogactwo Jego miłości i nim żyć”⁶¹. Homologia, czyli wyznanie wiary, łącząc się z nawróceniem zawiera w sobie moc wyzwalającą człowieka z grzechów. Nie jest to jednorazowy epizod w życiu chrześcijanina, ale zasada

⁵⁸ Por. D. Tettamanzi, *Fede*, w: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, L. Rossi, A. Valsecchi (red.), Roma 1973, s. 372-393.

⁵⁹ Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, II-II, q. 7, a. 2; M. Mróz, *Człowiek w dynamizmie cnoty*, Toruń 2001, s. 531-533.

⁶⁰ Por. A.F. Dziuba, *Wiara jako osobowe przyjęcie Boga Zbawcy i Jego dzieła*, HD 47(1978) nr 4, s. 277-283; F. Greniuk, *Wiara w postawie moralnej człowieka*, w: *Wiara w postawie ludzkiej*, W. Słomka (red.), Lublin 1991, s. 122-123.

⁶¹ Benedykt XVI, *Nawrócenie jest drogą do jedności chrześcijan*, dz. cyt., s. 28.

jego permanentnego rozwoju ku pełni dojrzałości bycia uczniem Chrystusa⁶².

Teologiczna perspektywa pozwala także odkryć w chrześcijańskim nawróceniu, że nie jest ono jedynie zwrotem ku przeszłości, ale pełnym nadziei wyborem przyszłości. Św. Tomasz stwierdza, że nadzieja opiera się na miłosierdziu i wszechmocy Bożej⁶³. W tej perspektywie nawrócenie ukazuje najpełniejszą formę nadziei, która wyrasta nie tyle z oparcia się na samym sobie, ale na zaufaniu miłosiernemu Bogu, który jest większy niż ludzki grzech i pragnie doprowadzić do końca rozpoczęte dzieło odkupienia człowieka. Postawa nawrócenia jako wyraz chrześcijańskiej nadziei, stanowi odpowiedź na *mysterium iniquitatis* poprzez otwarcie na Boże miłosierdzie, które wyzwala z grzechu. W niezwykle bezpośredni sposób wyraził to papież Franciszek w swym pierwszym rozważaniu przed modlitwą „Anioł Pański” na Placu św. Piotra w Rzymie: „Czy pomyśleliście o cierpliwości Boga, o cierpliwości, jaką On ma wobec każdego z nas? To jest Jego miłosierdzie. Jest zawsze cierpliwy, cierpliwy wobec nas, rozumie nas, czeka na nas, niestrudzenie nam przebacza, jeśli potrafimy wrócić do Niego ze skruszonym sercem. (...) On nigdy nie przestaje przebaczać, ale my czasami przestajemy prosić o przebaczenie. Nigdy nie ustawajmy, nie ustawajmy nigdy!”⁶⁴. Miłosierdzie Boże jest gwarantem chrześcijańskiej nadziei. Zagubienie tej perspektywy sprawia, że człowiek, zapominając o eschatologicznym ukierunkowaniu swojej egzystencji, traci poczucie sensu nawrócenia. Wzywaniem do nawrócenia ożywia zatem chrześcijańską nadzieję, ale też nadzieja nadaje nawróceniu ostateczny sens⁶⁵.

Cnoty wiary i nadziei pozwalają otworzyć się człowiekowi na orędzie nieskończonej miłości Boga. Punktem wyjścia chrześcijańskiego nawrócenia jest prawda o miłości Boga do człowieka:

⁶² Por. M. Puchała, *Homologia w wyznaniu grzechów*, w: *Miłość większa niż grzech*, dz. cyt., s. 62; J. Pryszmont, *Nawrócenie drogą do życia z wiary*, *Communio* 8(1988) nr 3, s. 90-101.

⁶³ Por. św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, II-II, q. 18, a. 4; M. Mróz, *Człowiek w dynamizmie cnoty*, dz. cyt., s. 551-556.

⁶⁴ Franciszek, *Bóg nigdy nie przestaje nam przebaczać* (17.03. 2013), *OR* 34(2013) nr 5, s. 16-17.

⁶⁵ Por. I. Mroczkowski, *Moralna moc chrześcijańskiej nadziei w świetle encykliki „Spe salvi” Benedykta XVI*, „*Studia Loviciensia*” 10(2008), s. 85-92.

„Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3,16). Uczeń Chrystusa, uczestnicząc w Paschalnym Misterium Chrystusa, odradza się do nowego życia w prawdzie i miłości dzięki mocy Ducha Świętego. „Umierając i zmartwychwstając” z Chrystusem i w Chrystusie, człowiek ochrzczony nawraca się nieustannie do życia w miłości. Paschalna dynamika nawrócenia domaga się od ucznia Chrystusa „przyjęcia krzyża” i „pójścia za Nim” (por. Mk 8,34), aby przewyciężając naznaczone egoizmem „ja”, stworzyć się na dary Ducha Świętego⁶⁶.

5. Duch Święty jako „szafarz” nawrócenia

Jan Paweł II zauważa: „Trud ludzkiego serca, trud sumienia, pośród którego dokonuje się owa *metanoia*, nawrócenie, jest zarazem odzwierciedleniem tego procesu, w którym wyrzut przemienia się w zbawczą miłość, która umie cierpieć. Utajonym szafarzem tej zbawczej siły jest Duch Święty: On, którego Kościół nazywa «Światłością sumień», przenika i zarazem wypełnia «głębie serc» ludzkich. Przez takie nawrócenie w Duchu Świętym, człowiek otwiera się w stronę przebaczenia, w stronę odpuszczenia grzechów... Duch Święty «przychodzi» za sprawą Chrystusowego «odejścia» w Tajemnicy Paschalnej: przychodzi w każdym konkretnym fakcie nawrócenia – odpuszczenia, w mocy ofiary krzyżowej: w niej bowiem «krew Chrystusa oczyszcza sumienia z martwych uczynków», abyśmy «służyć mogli Bogu żywemu»⁶⁷. Jan Paweł II wyraża to w następującym stwierdzeniu: „Nawrócenie domaga się przekonania o grzechu, zawiera w sobie wewnętrzny sąd sumienia – a sąd ten, będąc sprawdzianem działania Ducha Prawdy wewnątrz człowieka, równocześnie staje się nowym początkiem obdarowania człowieka łaską i miłością: «Weźmijcie Ducha Świętego!». Tak więc odnajdujemy w owym «przekonywaniu o grzechu» dwoiste obdarowanie: obdarowanie prawdą su-

⁶⁶ Por. M. Sbaffi, *Carità*, w: *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, S. De Fiores, T. Goffi (red.), Cinisello Balsamo 1994, s. 142-151.

⁶⁷ DV 45.

mienia i obdarowanie pewnością odkupienia. Duch Prawdy jest Poczyszycielem”⁶⁸.

Prowadząc chrześcijanina drogą nawrócenia, Duch Święty otwiera przed nim perspektywę poznania prawdy, która swe dopełnienie znajduje w miłości. Proces ten dokonuje się w sumieniu, a jego dynamizm wyznaczony jest przez działanie Ducha Świętego, który w odniesieniu do Chrystusowego krzyża przeprowadza człowieka od bólu płynącego z wyrzutów sumienia do akceptacji wyzwalającej miłości⁶⁹. Dlatego Jan Paweł II dodaje: „Kiedy Duch Prawdy dozwala ludzkiemu sumieniu uczestniczyć w tamtym bólu, wówczas cierpienie sumień staje się szczególnie głębokie, ale też szczególnie zbawcze. Wówczas też, przez taki akt doskonałego żalu, dokonuje się prawdziwe nawrócenie serca: ewangeliczna *metanoia*”⁷⁰. Nawrócenie, którego owocem jest życie w Duchu Świętym, pochodzi z łaski Bożej, która jest darem darmo danym (*gratia gratis data*). Dlatego św. Augustyn podkreślał: „Wyprzedziło nas bowiem Jego miłosierdzie, abyśmy zostali uzdrowieni, i wciąż podąża za nami, abyśmy raz doznawszy uzdrowienia, stale byli ożywiani”⁷¹.

Pośród owoców, które Duch Święty pozostawia w nawróconym sercu ucznia Chrystusa jest pokój i radość. Wyraża to formuła sakramentalnego rozgrzeszenia, która zawiera prośbę o dar pokój: „Niech ci udzieli przebaczenia i pokoju”⁷². Jest to pokój wewnętrzny, który jako dar samego Boga człowiek przyjmuje w czystym sumieniu. Chrystus mówi: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam. Nie tak jak daję świat, Ja wam daję” (J 14,27). Pokój jako efekt przebaczenia związany jest ściśle z radością. To jakby dwie strony tej samej rzeczywistości nawrócenia. Liczne sceny ewangeliczne ukazujące sytuacje nawrócenia (np. przypowieść o skarbie i perle, o zaginionej owcy, zgubionej drachmie) podkreślają element radości (por. Mt 13,44-46; Łk 15,1-10). Wymowny jest fakt, że więcej niż połowę sceny nawrócenia w przypowieści

⁶⁸ DV 31; por. G. del Pozo, *Chrześcijańskie życie w Duchu i według Ducha*, w: *Duch Odnowiciel*, Kolekcja Communio t. 12, Poznań 1998, s. 228-229; A. Dulles, *Blask wiary. Wizja teologiczna Jana Pawła II*, Kraków 2003, s. 65.

⁶⁹ Por. Z. Wanat, *Sumienie w blasku prawdy*, Toruń 2012, s. 234-243.

⁷⁰ DV 45.

⁷¹ Św. Augustyn, *De natura et gratia*, 31, 35, w: PL 44, 264.

⁷² *Obrzędy Pokuty*, dz. cyt., s. 58.

o synu marnotrawnym zajmuje opis radosnej uczty (por. Łk 15,11-32)⁷³. Nawiązując do tego ewangelicznego obrazu, Ojciec Święty zauważa: „Uczucie radości jest konsekwencją odnowy, jaka dokonuje się w człowieku w chwili «stworzenia czystego serca». Jest rezultatem narodzenia się do nowego życia, jak wyjaśnia sam Jezus w przypowieści o synu marnotrawnym: ojciec dający przebaczenie jako pierwszy cieszy się i pragnie dzielić ze wszystkimi radość swego serca”⁷⁴.

Nawrócony i nieustannie nawracający się uczeń Chrystusa, doświadczając Bożego pokoju i radości, staje się we współczesnym świecie apostołem nowej ewangelizacji. Podkreśla to kard. J. Ratzinger, stwierdzając: „W wezwaniu do nawrócenia kryje się — jako jego podstawowy warunek — przepowiadanie Boga żywego. Teocentryzm stanowi fundamentalny aspekt orędzia Jezusa, a zatem winien też być sercem nowej ewangelizacji. W orędziu Jezusa słowo kluczowe brzmi: Królestwo Boże. (...) Królestwo Boże znaczy: Bóg istnieje. Bóg żyje. Bóg jest obecny i działa w świecie, w naszym i w moim życiu. (...) Prawdziwym problemem naszej epoki jest «kryzys Boga», nieobecność Boga zamaskowana pustą religijnością. Teologia musi na powrót stać się teo-logią, rozmową o Bogu i z Bogiem”⁷⁵. Tylko taki styl refleksji teologicznej pozwoli na nowo odkryć w nawróceniu podstawę bycia uczniem Chrystusa.

Summary

Conversion as the Basis of Becoming the Disciple of Christ
Modern Man feels morally and spiritually lost. This is a consequence of the modern deterioration of the sense of God, obfuscation of conscience, but also new cultural trends linked to secularism and relativism. From the Biblical standpoint conversion is a change of heart, which concerns not only the way of acting, but also thinking and evaluating. What is characteristic of the Biblical

⁷³ Por. A. Skowronek, *Sakramenty wiary. Sakrament pojednania*, t. 2, Włocławek 1995, s. 133.

⁷⁴ Jan Paweł II, *Wierzę w Ducha Świętego Pana i Ożywiciela*, Città del Vaticano 1992, s. 159.

⁷⁵ J. Ratzinger, *Nowa ewangelizacja*, art. cyt., s. 37-38.

perspective of conversion is the conviction that reformation is not exclusively a human act. Although the essential subject of conversion remains Man, it is deeply rooted in the power of God's mercy, which secures penance's salutary efficacy. God's mercy is therefore necessary and a Christian must be able to receive it, adopting the attitude of reformation. The "conviction about sin" in the Holy Spirit makes a human not only recognize the constraining force of sin, but take the path of redemptive penance leading to forgiveness and reconciliation, through the acceptance of the truth about God's mercy. Through conversion, the Holy Spirit reveals the full value of Man's freedom, peace and joy.